

A barátság szerepe a személyiség fejlődésében

„Egyes emberek, a végtelen egész egyes virágai vonzanak bennünket magukhoz; egyesekhez fűzzük hajlandóságunkat, érdekeinket, szerelmünket...”

AZ EGYIK LEGFONTOSABB interperszonális emberi kapcsolat a *barátság*, amelyről írtak már lírai költeményeket és drámákat, filozófiai, pszichológiai értekezéseket és nagy eposzokba (Homérosz, Vergiliusz, Zrínyi, Vörösmarty műveibe) illesztett epizódokat. Mindenki egyértelműen az élet rendkívüli adományai, *értékei* közé sorolja, amely csupán akkor okoz gondot mindannyiunknak, ha valaki jelentését fogalmilag pontosan meg szeretné határozni. *Czuczor-Fogarasi A magyar nyelv szótára* (Pest, 1862. I. k. 432. l.) négyféle értelmezését ismeri, bár a négy különböző jelentést úgy is tekinthetjük, mint egyetlen fogalom négy összefüggő kritériumát. Szerintük a barátság „1. *belső viszonzszeretet*, mely a választott félnek jó és rossz ügyében részvevőleg mutatkozik... 2. *pajtásosság*, *pajtáskodás*, együtt nyájaskodás, mulatás (ami viszont a barátság előiskolája csupán)... 3. *jószívűség*, *jóakarát*... 4. *baráti állapot* vagy élet.” Száz év különbséggel a *Magyar Nyelv Értelmező Szótára* (Bp. 1959. I. kötet, 417. l.) a barátságot így határozza meg: „két vagy több (rendszerint azonos nemű) személy közt *baráti érzélem*, *lelki vonzalom*, *meleg rokonszenv*, *meghitt kapcsolat*...” A nyelvi meghatározás a szociálpszichológiai lényegét igyekszik megközelíteni, amikor a *barátság* tartalmi jegyeit az egész személyiséget átható értelmi, érzelmi és akarati tényezőkben határozza meg, hiszen feltételezi, hogy az egyik ember *felismerje*, hogy számára a másik jelentősebb, értékesebb, hasznosabb a többiekénél, éppen ezért *érzelmileg* kötődjék hozzá, és *akarja*, hogy minél gyakrabban lehessenek együtt, kicserélhessék gondolataikat, megoszthassák örömeiket és bánataikat.

I. Kon Druzsbá, magyarul *Barátság* címen (Kossuth, 1977., 29. l.) megjelent könyvében a barátság fogalmához még két lényeges jegyet kapcsol. Az egyik – szerinte – az a *tulajdonforma és termelési viszony*, amelynek talaján a barátságok létrejönnek. Meggyőződésünk azonban, hogy ez az értelmezés vulgáris, mert igaz, hogy a társadalmi rendszer és a történelmi kor szerepet játszik a barátságok körében és jellegében, mechanikus lenne azonban, ha automatikus különbségeket keresnénk a polgári és a szocialista, a feudális és a polgári barátságok között. A barátságok személyes jellegűek, ezért bennük a termelési viszonyok csak áttételek útján érvényesíthetik hatásukat. A másik ugyancsak túlhangsúlyozza az *osztályhoz való tartozást* a barátságokban, s ezzel megint abszolutizál egy lényeges tényezőt. Nem véletlen, hogy másutt szinte egyenlőségjelet tesz barátság és szerelem közé is, megfélekedezik arról, hogy sok dolog között találhatunk *közös vonásokat*, amelyek mégsem teszik lehetővé, indokolttá azonosításukat.

Fogalmaink absztrakciók, ezért nagyon gyakran az emberi kapcsolatok szélesebb skáláját ölelik fel, amelyek között megtalálhatjuk a szorosabb értelemben vett barátságot, amelynek etikai követelményei meglehetősen szigorúak:

- a) az emberi kapcsolatok, kölcsönös viszonyok egyik formája;
- b) amely feltételezi a kapcsolatok személyes jellegét;
- c) a gyakori interakciók (pl.: találkozások, beszélgetések, levelezések) talaján keletkezik, s ezért feltételezi a szoros érintkezést és a közös tevékenységet;
- d) igényli az érdekek, meggyőződések, hajlamok, a világszemlélet, később – fejlettebb fokon – a világnézet azonosságát;
- e) a személyiség mély szellemi érdekeit elégíti ki;
- f) és az ember legmagasabb rendű erkölcsi tulajdonságai (kölcsönös segítség,

egymás támogatása, kölcsönös megértés, együttérzés, empátia, kölcsönös tisztelet, bizalom stb.) jutnak kifejeződésre és fejlődnek általa.

Nyilvánvaló, hogy az ilyen barátságnak vajmi kevés köze van a haverkodáshoz, a cimborasághoz, a bűntárs szerephez, bár gyakran ugyanezzel a szóval jelöljük ezeket is. Egy pillanatra vissza kell térnünk a *b*) pontra. Igaz, a barátság főleg személyes kapcsolatokban érvényesül (vö.: Etikai kislexikon. Bp., Kossuth 1967. 24. l.), tágabb értelemben mégis joggal beszélhetünk *népek, intézmények stb. barátságáról* is (pl. lengyel-magyar barátság; egy szegedi és egy moszkvai iskola barátságáról), ezekben ugyanis a személyes baráti kapcsolatok bonyolult hálózatát is megtalálhatjuk. Felismerhetjük a legfontosabb kritériumokat: a vonalmat, a rokonszenvet s többnyire még az érdekek, meggyőződések azonosságát is.

Cohen (Patterns of Friendship. New York, 1961.) szerint a barátság általános fogalmán belül megkülönböztethetünk:

- a) *elidegeníthetetlen* (pl.: a rokoni kötelékekkel összetartott);
- b) *szoros* (egyéni választással keletkező, személyes jellegű és intim tartalmú);
- c) *akalmi* (felületes, intimitást nem igénylő, pl.: munkahelyi)

d) és *funkcionális barátságokat*. Ez utóbbiakkal Ernst Fischer foglalkozott mélyebben, a XX. század sajátosan jellemző kapcsolatformáját látta bennük, amelyek pillanatnyi érdekeken alapulnak, mert épp ivócimborára, protektorra van szüksége valakinek, vagy éppen nincs más, aki az adott időben „vele járna”.

Természetesen minket elsősorban az érdekel, hogy környezeti minták hatására a barátságok és különböző formáik már az iskolában megjelennek, s ha a pedagógusok közömbösek velük szemben, spontánul „öntörvényeik” alapján fejlődnek, s válnak a felnöttek értékes barátságaivá, elvtelen haverkodásává, bűnös cinkosságává.

A barátságokat, azok egyéni és társadalmi értékeit legpontosabban aszerint ítéltetjük meg, hogy partikulárisak-e vagy individuálisak. *Partikuláris barátságról* akkor beszélünk, ha a személyek kapcsolatukban is önmagukra irányulnak, saját világukkal azonosulnak, abból kilépni nem tudnak, de nem is óhajtanak. Az ilyen barátságokat már keletkezésükben az egyéni hasznosság keresése jellemzi. Érthető, hogy minden ilyen kapcsolat igen sérülékeny, gyorsan megromolhat, mert lényegileg csak addig tart, amíg alanyai úgy érezhetik, hogy ez a barátság nekik jó, nekik hasznos, a kiválasztott társ kizárólag az övék. Hatalmat gyakorolhatnak felettük, birtokukban tartatják.

Az iskolában gyakoriak az ilyen barátságok. Az egyik megcsinálja a feladatokat, a másik lemásolja róla. Az egyik rendetlenkedik, a másik hősi pózban átvállalja a felelősséget. Nem véletlenül bomlanak fel gyorsan az ilyen kapcsolatok, amelyeket a klasszikusok úgy jellemeztek: „Donec eris felix, multos numerabis amicos” – amíg jól megy sorsod, sok barátod lesz. Tulajdonképpen ebbe a kategóriába tartoznak a barátság és a rajongás határait súroló kapcsolatok is. Ezek néha ténylegesen megközelítik a szerelmet (l. Kon), ezért jellemzőjük a féltékenység (ha mással is szóba áll, már nem is barátom!), s az, hogy könnyen csapnak át ellentétükbe (Ilyenkor találkozhatunk az ősi tacepaókkal, a falrafirkálás módozataival, amellyel a sértett kiírja sérelmét magából, hogy helyezőkkenntesse a világ egyensúlyát.).

Az *individuális barátság* értékek alapján szelektál, társát meglevő értékeiért (becsületesség, tapintat, tudás stb.) tiszteli, szereti, azért, mert tiszteletre, szeretetre méltónak tartja akkor is, ha történetesen társának véleménye nem hízelgő rá, s adott esetben valamiben nem ad igazat neki. Barátságról természetesen ilyenkor is csak a bölcsesség feltételezésével beszélhetünk, az ún. egyoldalú érzelmek nem igazi emberi kapcsolatok, mert hiányzik belőlük az interakció, a kölcsönhatás. Az ilyen barátságok tartósak, rendszerint akkor bomlanak fel, ha valamelyik alany rádöbben, hogy hamis képet alkotott a másikról. Ezek egyébként azok a kapcsolatok, amelyek egész

személyiségében gazdagabbá, értékeesebbé teszik az embereket (Heller Ágnes: Az ösztönök. Az érzelmek elmélete, Bp., 1978. 310–320. l.).

Az iskolában ezeket a barátságokat szükséges megerősíteni. Fel kell számolni a személyi kultusz világának hamis szemléleti maradványait, amely antagonisztikus ellentétet keresett egyén és közösség, közösségi és baráti kapcsolatok között. Az utóbbiak tudatos szétrombolására törekedett, ezzel minden kapcsolat talaját ingatagá tette. Ezért születnek közösségek helyett klikkek, barátságok helyett érdektársulások. Ennek a szemléletnek váltak áldozataivá a nagy történelmi minták, az irodalom és a történelem nagy barátságai Akhilleusz és Patroklosz barátságától az úrtasok barátságáig, s ezzel mind az irodalmat, mind a történelmet a személyiségformálás egyik leghatásosabb eszközéből a nehéz és unalmas leckék tantárgyává tette.

AZ ISKOLÁBA A TANULÓK nem üres lappal érkeznek. Kialakult baráti kötelékeket hoznak magukkal, bennük *értékítéleteket*, amelyeket családjuk, a tömegkommunikációs eszközök és az utcai példák közösen alakítanak, fejlesztenek. Ifjúsá-gunk ebből a szempontból sokszor *interferenciák* áldozatává válik:

a) a régi eszmények kritikája elfogadtatja velük a régi eszmények tagadását, de ezzel egyidejűleg tagadják azt az eszményt is, amelyet mi szeretnénk eléjük állítani;

b) tömegkommunikációs eszközeink, mozgalmi akcióink rokonszenvük megszerzéséért zöld utat adnak a nekik tetsző anarchisztikus törekvéseknek, ami nem rokonszenvük megnyerését, csak anarchisztikus hajlamuk felfokozását eredményezi;

c) szocialista barátságra, közösségre vonatkozó eszményeink szólamszerűen, *a bandaszemlélettel* az érdekesség és izgalom vonzerejével találkoznak, nyilvánvaló, hogy az iskola amúgyis fellazuló (pl.: fakt, klub) keretei helyett bandákban keresik barátjaikat;

c) előfordulhat az is, hogy értékes kapcsolatait külső kritériumok (pl.: vagyoni helyzet, társadalmi státus) alapján szülei igyekeznek gátolni, sőt szétrombolni.

Iskoláinkban általában nem kedvezően alakulnak a gyermekek barátságai, legki-sebb szerepet épp az iskola játssza kibontakozásukban. Jellemző pl.: hogy különböző szociológiai, szociometriai vizsgálatok szerint iskolai osztályaink általában kétköz-pontúak:

– egyik, mégpedig *formális központjuk* az ifjúsági mozgalom vezetősége;

– a másik *az informális központ*, amelyben a hangadó baráti klikkeket, cimborá-kat, haverokat találhatjuk, s ezek lényegileg más gyakorlati szempontok alapján szerveződnek. Az interperszonális kapcsolatok szempontjából ennek felismerése azért fontos, mert az elsőknek különösebb szerepe, hatása nincs, ezzel szemben a tanulók mindenre vállalkoznak annak érdekében, hogy a második csoport tagjai barátságukba fogadják őket is. Így érthető, hogy rengeteg pedagógiai és pedagógusi energia megy veszendőbe, valahányszor az iskola a pedagógiai elmélkedők téziseihez és nem *a reális élet törvényszerűségeihez* igyekszik igazodni.

A meglévő és tartalmilag helyes barátságokat az iskolának meg kell erősíteni, még közöségteremtését is csak azokra tudja építeni. Különösen fontos ennek hangoztatása és felismerése napjainkban, amelyben a tanulók többsége életét az iskolán kívül és az iskolán belül is valóságos *érzelmi sivatagban* (Vance Packard kifejezése) tölti. Emberi kapcsolataikban elszemélytelene-dett és elszegényedett emberekre egy igazabb, boldogabb, emberibb *szocialista társadalom felépi-tését* rábizni irreális illúzió lenne. Éppen ezért a barátságok sem merőben pedagógiai problémák, minden ízükben társadalmi kérdések is. A kifejtés igénye nélkül szeretnék rámutatni arra, hogy a nevelés szempontjából döntő, *milyen barátságok szövődnek a tanári testületben*. A nevelői példa a nevelés egyik leghatékonyabb eszköze.

A BARÁTSÁG az interperszonális kapcsolatok körébe tartozik annak ellenére, hogy egy személynek *egyszerre több barátja is lehet*. Ebben az esetben különböző variánsokkal számolhatunk:

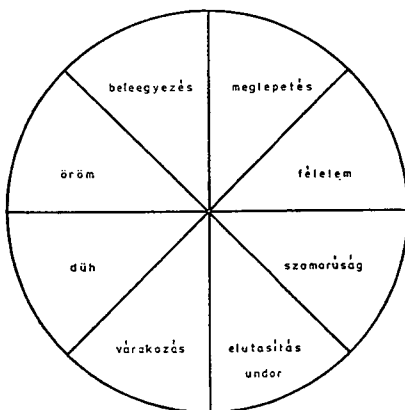
- a) A barátja B-nek, C-nek, D-nek és B-C-D is barátai egymásnak;
- b) A barátja B-nek, C-nek és D-nek, közülük B, C nem is ismeri D-t;
- c) A barátja B-nek, C-nek, B és C viszont nem szimpatikusak egymásnak;
- d) A barátja B-nek és C-nek, akik féltékenyek egymásra.

Természetesen ezekkel a változatok lehetőségeit nem merítettük ki, csak néhány alaptípusukat mutattuk be. Mindegyik esetben jellemző ugyanis, hogy miképp változik meg a barátok viselkedése, ha véletlenül A, B, C, D személyek egyidejűleg vannak (pl.: társaságban vagy értekezleten) jelen. Az esetek többségében ilyenkor a természetes viselkedést *manipulativ viselkedés* váltja fel, mert A-nak szerepet kell játszania annak érdekében, hogy egyik barátját se értse meg, el ne veszítse. Ez a szerepjátás könnyen csaphat át *konform alakoskodásba*, amelyben A-nak már azt is mérlegelnie kell, vajon kinek a barátságát értékelje többre, s ezt rendszerint az dönti el, kinek a barátsága jelenti a nagyobb hasznot. Közismert, szerencsére már történeti jelenség, hogy az autokratizmus korszaka futószalagon termelte a *torzult személységeket*, akiknek egész viselkedésére hamrosan a konformizmus ütötte rá a bélyegét. Nem véletlen, hogy ebben a korszakban száműzetésbe kerültek az igazi barátságok, helyüket a *státus-összetartozás*, a társaságokba (vadász stb.) szerveződött klikkek, a kéz-kezet mos elvtelen kohéziója foglalták el. Minthogy közöttünk élnek még ma is képviselői, ez a viselkedésforma nem egészen a múlté, sőt gyermekeik révén belopódzott az iskola falai közé is, ahol megjelentek a szüleik ellen lázadó, de a szülők státusát bátyaként felhasználó „különleges helyzetű gyermekek”.

Az igazi barátság mindig erős *érzelmi töltésű* kapcsolat. Ennek megértéséhez két kérdésre kell választ keresnünk:

- a) *milyen* érzelmeket képes kiváltani egy személy a másiktól;
- b) és *melyek azok a tartalmak*, amelyek kiváltják azokat.

Az első kérdésre a válaszadást megkönnyítik Pagès, francia szociálpszichológus kutatásai, amelyek a kiváltható érzelmeket a következőképpen tipizálták, beleértve azt is, hogy ezek az érzelmek mindig *komplementerek*, ellentéteikkel alkotnak egységet, s épp ezért megfelelő külső hatásokra bármelyikük átcsaphat saját ellentétébe, sőt keletkezhet olyan állapot is, amikor az ellentétek egyidejűleg vannak jelen egy emberben, s mint a váltóláz hullámzanak szélső végpontjaik között:



Az átcsapás rendszerint akkor következik be, amikor az egyik fél már annyira biztosnak érzi magát, hogy – úgy véli – mindent megengedhet magának a másik rovására (tréfa, gúny, lejáratás, bosszantás, kijátszás stb.). Ebben kereshetjük annak okát is, hogy a Moreno (majd Mérei, Harsányi) elvein alapuló *szociometriai vizsgá-*

latok gyakran festenek hamis képet. Ezekben ugyanis a különböző választásokban meghatározó szerepet játszik, hogy a választó az adott szituációban érzelmi csúcson, nulla ponton vagy negatív mélységben van-e.

Különösen a 6–14 éves gyermekek érzelmi hullámzának széles skála mentén. Elegendő, ha a legjobb barát a tízpercben nem osztotta meg uzsonniját, hosszabban társalgott a másik fél számára unszimpatikus személlyel, s a soron következő szociometriában perifériára szorítja azt, akit nem sokkal előbb kölcsönös választással legjobb barátjának jelölt meg. Befolyásolja a választásokat még olyan egyébként jelentéktelen körülmény is, vajon a szociometria készítésekor kik hiányoztak a csoportból, az osztályból. Általános iskolás korú gyermekeknél még nagyon fontos tényező a barátságban a sűrű interakció. A távollevőt – az esetek többségében – könnyen kiszoríthatja a jelenlevő. Ez egyébként még idősebbekkel is előfordulhat.

Szerepet játszik mindebben az is, hogy a barátság igen széles terjedelmű fogalom a gyermekek körében. Egy vizsgálat igazolta, hogy 10–14 évesek tulajdonképpen mindenkit barátuknak tudnak tekinteni, aki *nem unszimpatikus* a szemükben. Még jellemzőbb, hogy ebből a körből igen könnyen rekesztenek ki egyeseket (barátom volt; már nem barátom), de épp oly könnyedén vonnak be másokat (A Pisti is barátom, mert játékaival engedett játszani.). Nagyon fontos tanulságként vonhatjuk le, hogy 6–14 éves gyermekek bármire vonatkozó véleménynyilvánítását *képtelenség következtetésre alkalmas anyagként kezelni*, mert azokban mindig jobban tükröződik a kérdezőskor érvényes szituáció, a szituatív gondolkodás és viselkedés, mint a valódi meggyőződés. Különösen figyelemre méltóak a szélsőséges megnyilvánulások, amelyek szerint egyszer „nekem mindenki barátom”, máskor pedig – senki. A jó pedagógus figyelemmel képes kísérni a tanulók *érzelmi hullámzásait*, és megérzi, mikor van a kiegyenlítés érdekében beavatkozására szükség.

MINDEN TIPIZÁLÁS többé-kevésbé leegyszerűsíti a valóság bonyolult, ellentmondásokkal terhes képét. Ennek ellenére megállapíthatjuk, hogy a tanulók között különbséget kell tennünk:

a) *nyílt* – könnyen barátkozó és

b) *zárt természetű* – félrevonuló, zárkózott, nehezen barátkozó gyermekek között. Ugyanakkor vizsgálódások alapján kimondhatjuk: nincs olyan zárkózott gyermek, aki ne keresné, és ne találná meg mások barátságát. Erre az egyszerű tényre mégis fel kell figyelnie minden pedagógusnak, de különösen az osztályfőnököknek. Egy közösség, egy csoport perifériáján sokáig nem lehet bántatlanul élni. A közösség, a csoport viszont könyörtelenül kirekeszti soráiból azokat, akik nem hajlandók normáikat elfogadni. A *kirekesztés*, az *elmagányosodás* a legrosszabb tanácsadó, nagyon gyakran elvtelen konformizmusra, egyéni elveinek feladására készíti az embereket. Sajnos, ez a jelenség többnyire negatív tartalmú, a csoportok azoktól tagadják meg a barátkozást, akik a társadalmi, erkölcsi normák megsértésében nem tartanak velük.

Több tanulmányi kirándulást követ ez a jelenség. Az osztály kirekeszti azokat a lányokat, fiúkat, akik a kísérő tanár elalvása után nem hajlandók a másik neműek hálószobájába átvonulni. Már évekkel ezelőtt olvashattunk ilyen jelzéseket a Köznevelés hasábjain. Egy amerikai szociológus közölte New Yorkban a dolgozó nők körében végzett vizsgálatainak a tapasztalatait. Ezek szerint a nők többsége azért enged szexuális kalandot kergető kollégáinak, mert fél a kirekesztéstől, az elszigetelődéstől. Ha ilyen jelenségek ütik fel fejüket egy tanulócsoportban, és az osztályfőnök nem avatkozik be, a közösség menthetetlenül szétesik, illetve bandává szerveződik át. (Természetesen ez nem jelenti, hogy bűnözőkké válnának.)

Tipikusnak tekinthetjük azt is, hogy ritka az *igazi* barátság a tanulók között, az előbb említett „bandábaverődés” sokkal gyakoribb. Jellemzőjük, hogy összetartó erejük a közös szórakozás (discóklub, lemezhallgatás, mozi, lödörgés, csövezés), mélyebb tartalmuk ritkán van.

A gyermeki barátságok között megkülönböztethetjük azokat, amelyek:

a) *gyermekek és felnőttek között* jönnek létre, amelyeket éppen azért atyai barátságoknak is szoktunk nevezni;

Ezek a barátságok jótékony hatással lehetnek a tanulókra, akiknek imponál, ha egy felnőtt komolyan veszi őket, megosztja velük gondolatait, meghallgatja problémáikat, megérti őket. Ugyanakkor ezek a barátságok rendkívüli veszélyeket is hordozhatnak magukban, különösen akkor, ha a felnőtt csak manipulációs eszközként, más cél elérése érdekében játssza meg velük a barátságot. Móríc Zsigmond A légy jó mindhalálig c. regényében, Stefan Zweig pedig egyik novellájában festett az ilyen barátságokról hiteles művészi képet.

b) *gyermekek és idősebb fiatalok között* szerveződnek;

Gyakori, hogy a kisebb osztályba járó tanuló eszményíti valamelyik idősebb iskolatársát. Rajong érte. Ha a másik fél ezt a rajongást tudomásul veszi, és elfogadja, a barátság különös formája alakulhat ki közöttük. Különös, mert rendszerint nem érvényesül bennük a kölcsönösség, inkább valamilyen modern lovag és csatlósa viszony alakul ki közöttük. A barátkozó felek személységétől függ, hogy hatásuk pozitív vagy negatív. A régi iskolákban akadályozni igyekeztek az ilyen barátságok kialakulását, és pl. különböző megkötésekkel engedélyezték csak az alsó és felső osztályokba járó gimnazisták érintkezését. Abból a feltételezésből indultak ki, hogy az életkori különbségek miatt az ilyen kapcsolatok többnyire káros hatásúak.

c) *osztálytársak között* szövődnek;

Ezek tartalmilag igen különbözőek lehetnek. Előnyük a gyakori interakció lehetősége és a közösen átélt élmények sokasága. Természetesen ezek közt is akadhatnak negatív tartalmú kapcsolatok, amelyeket lehetőleg minél hamarabb fel kell számoltatni.

d) és előfordulhat, hogy a barátságok *különböző neműek között* keletkeznek.

Érzelmait szégyenlő korunk szívesen devalválja, és vicclapok témájává züllesztzi az ilyen barátságokat, amelyek a világtörténelemben jelentős szerepet játszottak (pl.: Goethe életében). Pedagógiánkban eddig már több közhelyszintű könyv jelent meg a *koedukáció* nevelési hatásairól, arról még keveset tudunk, vajon segítették-e, vagy inkább akadályozták az ilyen barátságok születését. Századunk a nemek kapcsolatában még érzelmek nélkül is a *szexualitást* állította a középpontba, ezzel az ilyen barátságok tartalmát is megváltoztatta, haversággá, partnersággá (akivel együtt járok) szűrítette. Ennek ellenére vizsgálódásaink során nagyon sok tartalmas leány-fiú barátságra bukkantunk, amelyeket a közös érdeklődés, hasonló életelvek forrasztottak össze és amelyek nélkülözték a testi érintkezésre való irányultságot, annak igénylését. Őszintén el kell mondanunk, hogy minden esetben olyan gyermekek között találtunk az ilyen barátságok nyomaira:

a) akik rendezett, harmonikus családi környezetben nevelkedtek;

b) tanulásukban, önévelésükben önmagukkal szemben is igényesek;

c) és az életkoruknak megfelelő műveltségi szint birtokában voltak. Műveltségi szintről beszélünk, ezzel kifejeztük azt is, hogy nem voltak feltétlenül jeles vagy éppen kitűnő tanulók. Műveltségen mi sohasem a tudás mennyiségét, hanem az ember biológiai, fizikai, intellektuális, pszichés szférájának kiműveltségét, harmóniáját értjük.

Nagyon sokszor hangsúlyozni szoktuk, hogy a pedagógusnak is a tanuló barátjává kell válnia. Az elmondottak alapján – úgy véljük – egyértelmű, hogy ez kizárja a cimboraság, a haverkodás lehetőségét, és egy felnőtt kölcsönös megbecsülésen, tiszteleten alapuló érzelmi tartalmú kapcsolatát jelenti tanítványával. Az ideális atyai barátságot, amelyből egyébként az életben gyakran valódi barátságok is szövődnek később, amikor az iskolában még oly jelentősnek látszó életkori különbségek elvesztik jelentőségüket.

AZ EMBERI KAPCSOLATOK egyik jellemző sajátossága *dinamikus természetűek*. Minden kapcsolatnak, így az igazi barátságoknak is van *előtörténetük* (megismer-

kedés, egymás kölcsönös megismerése stb.), *jelenük* (ezekből szövődnek az emlékek színes szöttesei, amelyeket időnként, pl.: találkozáskor olyan édes felidézni) és *utóéletük* is. Ez utóbbi indíthat egyes kutatókat arra a megállapításra, amely szerint a barátságot szoros korreláció fűzi a szerelemhez (vö.: Kon idézett művét). Szilágyi Vilmos szerint a barátság „az erotika első megnyilvánulása, a szerelem iskolája” (Nemi nevelés a családban, Medicina, M.p., 1976. 240. l.), ezt a megállapítást azonban csak igen erős megszorításokkal fogadhatjuk el:

1. Elismerhetjük, hogy a barátságok épp intim jellegüknél és totalitásra való törekvésüknél fogva könnyen kaphatnak *szexuális tartalmat*. Erre különösen kamaszok életében szükséges nagyobb gondot fordítani, mert ez a szexuális tartalom hasonló neműek barátságában is kifejlődhet (homoszexualizmus), és károsan hathat.

2. Tényként fogadhatjuk el, hogy a barátságot éppúgy, mint gyermek és szülő kapcsolatát is, a szerelem előzményének is tekinthetjük. Lehetővé teszi ezt az a törvényszerűség, amely szerint *az egyes kapcsolatok egymással* is kölcsönhatásba lépnek, s akinek baráti kapcsolatait az önzés jellemzi, egocentrikus lesz szerelmében is. Ezért mondhatjuk ki kategorikusan, hogy képtelenség szülői szeretetre, barátságra, szerelemre, de hazaszeretetre vagy proletárinternacionalizmusra *elszigetelten* nevelni, ezek ugyanis áthatják egymást, Szilágyi és mások tételét épp ezért megfordíthatjuk és kijelenthetjük: a barátság, majd a *szerelem a proletárinternacionalizmus előiskolája is*, s a szerelemben tükröződik, vajon mély érzelmi töltésű, áldozatokra is képes barátságokra vagy csupán cimboraságok kötésére alkalmas-e egy egyén.

3. Minden személyes kapcsolatot *érzelmi tartalmuk* rokonít egymással. Ez nem zárja ki, hogy az egyiket ne a szeretet, a másikat az undor és ellenszenv jellemezze, de mindenképp kizárja, hogy az egyikre a lángoló szenvedély, a másokra a rideg közöny vagy cinizmus üsse rá bélyegét. A barátságok tartósságát épp tartalmuk határozza meg. Úgy hiszem, mégis leegyszerűsíti a problémát, aki a mai ember érzelmi elszegényesedésében keresi a *mély, tartós, rendszerint egy teljes emberi életet átszövő* barátságok hiányát körülunkban. Valószínűnek tarthatjuk, hogy ebben meghatározó szerepet játszhat napjaink *felgyorsult életritmusa* (Ezért mondják egyesek, hogy felgyorsult az idő!), *türelmetlensége* (azonnal eredményeket kíván elérni, mégpedig lehetőleg egyszerre minél több területen) és *mohósága* (a tizenéves úgy érzi: őt megilleti az autó, a huszonévest a balatoni villa, a kiemelt fizetés, a vezető beosztás). A mai embernek nincs ideje interakciókra, önzetlen barátkozásokra. Elfelejtí a költő intelmét, amelyet időben tanítványaink szívébe kellene vésnünk: ha a rohanó embernek arra sem marad ideje, hogy néha megálljon, és körülnézzen; gyönyörködjen a természet és a társadalom szépségeiben, kár élnie. Önmagát fosztja meg életének, személyiségének leglényegesebb tartalmától: a közösen átélt nagy élményektől.



MATYÓ FERENCNÉ

Siklós

Hogyan értékelik iskolájukat és a nevelő hatásokat a nyolcadik osztályos tanulók?

Nélkülözhetetlen tisztán látni minden pedagógusnak, hogy egy-egy nevelői ténykedése milyen határfokon formálja tanítványait. Ennek felmérése azonban nem könnyű. Ugyanis a hatások legtöbb esetben jóval később jelentkeznek tudati fokon. Évek telhetnek el, mire rájövünk arra, hogy tanítóink közül kinek volt legnagyobb